

Fülöp Lajos

A nyelvi humorról

A nyelvi humor a felhasznált hangtani, helyesírási, nyelvtani és szóképzéltani eszközökben, stilisztikai és verstani formákban, szerkesztési lehetőségekben és a nyelvi alapú viccekben megnyilvánuló neveltségesség. Bár a nyelvben önmagában is vannak komikus szavak és fordulatok, a nyelvi humor a helyes és helytelen, a szokásos és szokatlan, a szabályos és szabálytalan ellentétén alapul, s mint ilyen, kontrasztjelenségként értelmezhető.

A komikum elég összetett és néhány vonatkozásban még tisztázatlan kérdés. Általában két jelentősebb fajtája ismeretes: a humor és a szatíra. Jelentkezhet a mindennapi életben (arcjáték, társalgás, viselkedés stb.) és a művészetekben (irodalom, képzőművészet, zene stb.). Hordozó anyaga is különféle lehet: papír, festék, bronz, zenei hang stb., nem utolsósorban pedig a nyelv (beszéd és írás).

Komikum, humor és szatíra

A komikum — Balassa József meghatározása szerint — „vidámságot, nevetető hatást keltő elem az irodalomban, a művészetben és az életben”. Magyarázata a görög *kómosz* ’ünnep, tivornya’ szó alapján: ’neveltségesség’. A művészetben főként a komédia (vígjáték) alapjául szolgál. Mint életjelenség fellelhető a valóságban (elsősorban a természetben és a társadalomban), ábrázolása pedig humoros vagy szatirikus formában történik. Sajátos természete és hatása kifejeződik a műfajokban is, különösen a szépirodalomban, ilyen az *anekdota* (közismert személyről szóló rövid, csattanós, vidám történet), *bobózat* (helyzetkomikumon alapuló rövid vígjáték), *humoreszke* (humoros, könnyed, rövid elbeszélés), *paródia* (irodalmi mű, stílus, műfaj stb. tréfás, torzító utánzata). De ideszámít a *helyzetkomikum* és a *jellemkomikum* is, ha pedig valamilyen komikus jelenségben a tragikum elemei is jelen vannak, *tragikomikus ábrázolásról* beszélünk. Általában valamilyen belső ellentmondás (látszat és valóság, jelenség és lényeg, ésszerűség és ésszerűtlenség ellentéte stb.) lelepleződésekként jön létre, eredetét tekintve tehát kontrasztjelenség.

A humor eredeti jelentése a latinban: ’nedv’. (A korai orvostudomány ugyanis azt tanította, hogy az ember kedélyállapota a test nedveitől függ.) A komikum ábrázolásának egyik fajtája, és a bírálat fokának a visszafogottsága különbözteti meg a szatírától. Tárgyául nem annyira a társadalmi visszasságok, mint inkább az egyes emberi fogyatékoságok szolgálnak, és az ábrázolás ezeket teszi neveltség-

gessé. Jóval összetettebb, változatosabb a szatíránál: derű és szomorúság, elégikus hangulat és harsány jókedv, megbocsátás és kinevetés keverednek benne.

Az újkori irodalomban jelentkezik először, nálunk *Arany János, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Tamási Áron, Weöres Sándor* stb. a klasszikus képviselői; a modernebb, polgári változatnak pedig (melyre a szatirikus és a bohózati elemek keveredése jellemző) *Karinthy Frigyes* az utolérhetetlen mestere.

A *szatíra* olyan ábrázolási mód, amely minden műfajcsoportban, tehát a lírában, az epikában és a drámában egyaránt fellelhető. Magyarozatában eltérnek egymástól a vélemények, egyesek a görög *szatürosz* 'szatír', mások a latin *satura* 'gyömölcsöstál' szóból eredeztetik. A komikus ábrázolás legélesebb fajtája a fölényes és a maró gúny, az egyértelmű elutasítás, amely olykor *szarkazmussá* (ostorozó kiritikává) válik. A *nyílt gúny* mellett gyakran alkalmazza az *iróniát* (rejtett gúnyt) is: ebben a lekicsinylés látszatra a dicséretben, a magasztalásban jelentkezik. A túlzásban, az arányok megváltoztatásában néha a torzítást használja, és az ábrázolás ilyenkor *groteszkké* (a nevetségest az ijesztővel egyesítő furcsa, torz jelenséggé) válik. Az eljárás kifejezetten közösségi jellegű, a hibákat, visszasságokat a társadalom nézőpontjából ítéli meg. Amikor az író nem a társadalmat, hanem más alkotók műveit bírálja, *paródia* (tréfás, torzító utáncsat) jön létre. Ennek ellentéte a *travesztia* (komoly irodalmi alkotásnak komikus formában való átköltése). Az ábrázolásmód kedvelt műfajai: az *állatmesék* (emberi tulajdonságokkal felruházott állatokról szóló tanító mesék), a *fabulák* (tanító célzatú mesék), az *epigramma* (disztichonban írt, rövid, csattanós költemény) és a *szatirikus komédia* (egyértelmű elutasítást tartalmazó vígjáték).

Hangtani és helyesírási példák

A hangzó nyelv különösen alkalmas érzelmi és hangulati, így a humoros árnyalatok kifejezésére is. A beszéd szokványos (azaz köznyelvi, irodalmi nyelvi) hangalakjának a stilisztikai szándékkal történő módosítása (mint amilyen a *kifejező hangváltoztatás*) erős kontraszthatást vált ki.

Néhány példa: „Az illetőnek megfelelő a társaihoz való *iszonya*.” A kezdő mássalhangzó elhagyása — váratlan fordulattal — jelentésváltozást eredményez. Vagy: „Mindent *Pele!*” — ezzel a címmel hívta fel a figyelmet egy újságcikk az ismert labdarúgóra a szó eleji mássalhangzó felcserélésével.

A *hangtani ferdítés, torzítás, az idegenszerű kiejtés* is kelthet komikus hatást. *Csokonai* Cultura című vígjátékából való ez a „németes” magyarsággal megformált mondat: „...az picsiletes ember az nem szereti dohánfist, ... a szoba pides mint pokol, ... pökni mintég mint a kóla...” Egy másik vígjátékában, a Gerson du Malheureux-ben *Csokonai* a korabeli cigányos kiejtést mutatja be: „Merre van azs a francia? ... A hun van la! ... Ides tiszteles tekintetes nagyságos miltóságos uram! miltóztassék a miltuságos úrhoz sítálni.”

Az arisztokrácia beszédére pedig a *raccsolás* volt jellemző. A következő mondat Nagy Lajos egyik novellájából való: „... számításba veszi ön az anyagi kövülményeit, hogy gazdag embev volt-e vagy szegény övdög?”

De idézhetjük Karinthy nyelvi játékaik közül a *halandzsát* is, amely vagy egy korstílus jellegzetességeit adja vissza, vagy a kérdéses nyelv hangzását utánozza. Ilyen a kuruc versek modorában írott Doborza:

„Huj, kozmabég, huj, kerekil!
Vatykos csuhászok vereki!
Dengelegil!...”

A vers refrénje így hangzik: „Ne mánd, ne mánd a vereszt!”
Az előbbihez hasonló a Fajdala című — „franciás” mintára alkotott — *nyelvtánczás*:

„A pő, ha engemély, kimár —
De mindeggy, ha vildagár...
... mert engemély minder bagúl,
Mint vélgaban a bégahúr!...”

Az eljárást Karinthy a következőképpen jellemzi: „...a halandzsa a világ legtisztább nyelve, mely csak szavakat ismer, s a beszélő vagy hallgató tetszésére bízza, mit gondoljon, s mit értsen a szó mögött!”

A halandzsával rokon az úgynvezett *makaróni nyelv*, amely idegen nyelveket utánoz tréfából, mint pl. *bolondéria*, *gyengus*, *alapice*, *of potyóresz* stb. Ilyen keverékszókat alkotott Petőfi is az Aranyhoz szóló „angolos” magyarsággal írott levelében: „My dear Dzszenkó! Áj em itthagying Debrecent... Tiszteling and csókoling.”

A *madárnyelv* úgy jön létre, hogy az egyes szavakat szótagokra tagoljuk, és minden szótag elé betoldunk egy újabb szótagot: Pl.: ’Tudsz így beszélni?’ Madárnyelven: *Tuvudsz ivígy beveszévélnivi? Vagy* másik változatban: *Turgudsz irgigy bergeszérgélnirgi?*

Ugyancsak közismert tréfás hangkombináció az *eszperente*. Ez pedig különböző fogalmaknak az *e* magánhangzós megformálását jelenti: Pl. ’alkohol’ = szesz cseppek egy kehelyben. Lehetséges *ö*-vel alkotott változata is. Ilyen pl. *Édes Gergely* verssora: „Öt török öt görögöt dögönyöz fölözött örömök közt.”

A hallható nyelv mellett a látható nyelvnek, az írásképek és a helyesírásnak is van érzelmi, hangulati velejárója. A *helyesírási vétségek* humora különösen szembe-tűnő és hatásos. Lássunk rá egy részletet Leacock könyvének a Karinthy-féle átdolgozásából: „Ohh Istenem — én ojan boldog vagyok — enyi Torta! A Janika familiájában nincs ilyen szép lakodalom, mint nálunk! Eszt be kel neki látni.

Holnap lesz asz a naty Nap, amikor az eskövő történ. Most hamar lefexek, hogy korán tугyak felkellni.”

Persze nemcsak az Egy komisz kölok naplójában olvashatók ilyen szövegek, hanem gyakoriak az újsághirdetésekből is. Pl.: „Magnetophonok és tartozékai, magnetophon-szalag, diktaphonok.” Ehhez a következő újságírói megjegyzés kapcsolódik: „További inphormációk nyilván telephonon kaphatók...”

Az Édes Anyanyelvünk című nyelvvelő folyóirat számtalan példát közölt már eddig is a helyesírási hibák köréből. Ilyen pl. a *különírás egybeírás helyett*:

„Mit tanultak meg a legnehezebben? Ahejesírastt.” Vagy: a *vadvendéglő* felirat helyett *vad vendéglő* olvasható egy cégtáblán. Találkozhatunk rosszul írt idegen szavakkal, nevekkel is. Pl. *Shakspere*, illetőleg ugyancsak bolti feliratként: *Vacu*.

Szótani jelenségek, szójátékok

A szavak többértelműsége, azonos alakúsága és hangulati értéke fontos forrása a hatásos stílusnak. Nyelvünkben gyakoriak a szójátékok, nemcsak a társalgási nyelvben, hanem valamennyi stílusrétegben is. Szokatlanság és szabálytalanság jellemző rájuk; stílusárnyalat szempontjából pedig igen változatosak.

Humoros szóalkotási módok: A nyelvújítás idején az orvosi szaknyelv megteremtésében jelentős szerepe volt *Bugát Pálnak* (1793–1865). Természettudományi Szóhalmaza (1843) után azonban a Szócsintan (1857) már elhibázott alkotás. Szóalkotási módszerére jellemző pl., hogy összevon szótagokat: *Szócsintan* < *szókat csinálni tanít*, *korgór* < *korgó kór* (‘kolera’), *neheslés* < *nem helyeslés* (‘helytelenítés’); közmondásból összevonással egyszerű szót alkot: *bordong* < üres *bordó* jobban *kong* (‘vacuum’); kettőzéssel fokoz: *emember* ‘tanult ember’; ragos szavakat képzővel lát el: *fátulít* ‘erdőt irt’ stb.

Így nem is csodálkozhatunk, ha *Jókai* — Pesti Nagy Tükör című vicclapjában — kedvelt figurájával, *Kakas Mártonnal* ilyen hangvételű levelet küldet a Szócsintan szerzőjének: „Ármagos telfej uram! Pofpírral észleltem, hogy amit eddig írtam, azt mindenki megérté; mántul rudirnyam legyen a Szó-Csin-Tan s ha talán lesz is oly ködarcos kétbár, ki szájhúz és vicsfog hegykölt tanainkon, szűfűtse bordaljunkat a léthorg, hogy száz földgöbkör után majd eljönnek a cseremisiz és csuvasz kutatórok, s meglepve írlepedőink, azt mondják: ezek a mi tolltolóink voltak! — Addig is kezemezve maradtam Ármagos telfej uramnak bókados kefekésze: Tyúkapjafi Márton.”

Ugyancsak szokatlan szóalkotási mód *Karinthy* Mindenre képes Brehm-jéből az alábbi *kontamináció* (szóvegyülés)-sorozat: éhes bálna-*zabálna*, félénk puli = *lapuli*, rosszkedvű cethal = *ecethal*, skót gorilla = *zsgorilla*, becsapott liba = *libalek*, búcsúzó pávián = *pápavián*, öreg boa = *oboa*, vádaskodó holló = *koholló*, pucér természet = *termesztelen*, vidám dogg = *boldogg* stb.

A következő *Karinthy*-idézetben a humor alapja a *konkrét* és az *elvont jelentés szembenállása*: „A mohácsi vész után Buda százötven évig a törökök kezeiben

volt, ami, tekintve, hogy a törökök ritkán mossák a kezüket, ma is nagyon meglátszik a városon.”

Az alábbi humoros közlések forrása a *szótári*, a *nyelvtani* és a *kiejtésbeli azonos alakúság*: *Baján van* (bajban van). *Miért nyúl a nyúl?* (amit el nem ér). Arany János feljegyzéséből: *Hagyma lesz holnap is* (hagyj ma, lesz holnap is). *Nem hal a cigány a vízbe* (hanem cigány).

A szavak hangzásbeli hasonlóságán alapul a *népetimológia* (népi szószármaztatás) is: *feneroszpora* < perenospora, *úrlap* < urlaub, *Herkópáter* < Herrgottvater.

Különösen nehéz a *homonimák fordítása*: elferdítésük ugyanis *lejtérjakabokat* (félreértéseket) eredményez. Az elnevezés a németből származik. *Agai Adolf* ugyanis a Magyar Sajtó 1863. okt. 13-i tárcarovatában a *Jakobs Leiter* kifejezést 'Leiter Jakob'-nak fordította e helyett: 'Jakob létrája'.

Karinthtól ered az a szójáték, amelyben a komikum forrása *paronima* (hasonló hangzású szó): „Ez a kalifa nagyon szeretett ismeretlenül sétálni *Bagdad* utcáin. Egy este, amint így *bagdagott* hazafelé, egy utcasarkon egy vén piláfárust pillantott meg.”

Karinty érezhetően játszik a nyelvvel, különösképpen a szavakkal. Mit is mondott erről az író? „Én bevallom, hogy én minden szót, ami eszméletembe kerül, mielőtt felhasználnám, előbb megszagolom, feldobom, leejtem, kifordítom — játszom vele, mint macska az egérrel, csak azután kapom be... Mert nekem a szó, azonkívül amit jelent, érzéki gyönyörűség is, külön, önálló életű zengése a nyelvnek, szájnak, fognak, toroknak...”

És valóban: szinte minden második vicc valamilyen szójátékon alapul (még a favicc is). Pl.: „Két téglá beszélget a sötét pincében. — Maga fél? — kérdezi az egyik a másiktól. — Nem — feleli az —, én egész vagyok.”

Igen gyakori a *névkomikum* is az irodalomban (amikor az író már a névadással felnagyítja, kiemeli szereplőjének egyik jellemző tulajdonságát). Ezek a *beszélő nevek* legtöbbször a komikus műfajokban jelentkeznek. (Hasonlítanak az ún. *ragadványnevek*hez.) Bennük a *névhangulat* legtöbbször a szó hangalakjához fűződik, s bár a névnek általában nincs jelentése, mégis kapcsolódik hozzá valami érzelmi elem (ritkaság, régiesség, különlegesség, motiváltság, családnev és utónév össze nem illése stb.). Ilyenek: *Serteperti*, *Tökölopi* (Csokonai), *Mokány*, *Szélbázy* (Kisfaludy K.), *Ciffrá*, *Nyúzó* (Eötvös), *Balga*, *Ledér* (Vörösmarty), *Fejenagy*, *Harangláb* (Petőfi), *Akasztó*, *Degesz* (Arany), *Vidéki Jötty*, *Madame Doremifászolaszidó* (Karinty), *Piszkos Fred*, *Buzgó Mócsing* (Rejtő J.) *Paprikás Oszkár*, *Sámán Ubul* (Moldova Gy.) stb.

A szó *köznyelvi* és *rétegnyelvi jelentésének különbsége* is lehet humorforrás. A mai ifjúsági nyelvben számtalan példát találunk erre: *sulesz*, *sulkó*, *fogda*, *tancsi*, *zárka* = iskola, *agytröszt*, *észgyár* = okos, *kepecáz*, *kiborgász* = feleltet, *visszatapsolták* = megbukott, *csőtörés van a trombitájában* = náthás stb.

Anekdótán alapuló *szóvicc*: „Pais Dezső professzor egy gyenge felkészültségű hallgatót vizsgáztat nyelvészetből.

— Ki a magyarországi finnugor nyelvtudomány legnagyobb alakja? — kérdezi.

— Budenz — feleli a fiú.

— Helyes. És mi a keresztnéve?

— Ulrik. Budenz Ulrik.

— Nos, akkor ön meg a Stüssi vadász.”

Humor a mondatépítésben

Karinthy Frigyes — a humorkeltés hangtani és szótani jelenségei mellett — mesterien alkalmazta a *mondatkomikum* különféle lehetőségeit is műveiben.

Mondatalakotás szempontjából humoros hatást kelthet pl. az *összeférhetetlen jelentésű szókapcsolatok társítása*. *Karinthy* különösen kedvelte ezt a szerkesztésmódot: „...azt álmodtam, hogy két macska voltam, és játszottam egymással...” stb.

Találunk példát nála az *azonos jelentésű, mondatrészek balmozásának komikumára* is: „Tekintetes Törvényszék! Tisztelt Társadalom! Kedves Málcsi Néni! Milike, drága! Nyájas olvasó! Most hát...”

Ennek fordítottja az *ellentétes jelentésű szavak balmozása*: „És aztán elváltak bágyadtan, felvillanyozva, lesújtva. Magasan, alacsonyan, fönt, lent, össze-vissza, előre-hátra.”

Komikus hatású lehet a *töltelékszavak használata*: „Hatezer méter magas *izék* meredeznek erre meg amarra. A hogyishíjjákok zúgtak és zizzegtek és nyöszörögve zurrogtak.”

Humort kelthet az *átvitt jelentés eredeti jelentésben való értelmezése* is: „Hacsek lába: Nem tudok elaludni, két hete nem hunytam le a tyúkszememet.”

Nemcsak az egyes mondatoknak, hanem a mondatokknak is vannak humoros esetei. Ilyen pl. a *tömörítés részletesebb kifejtés helyett*: „Ember tragédiája. Mr. Madách. Házaspárt lopás gyanúja miatt kilakoltatnak, rossz körülmények közt álmódoznak a jövőjükéről, míg végre az asszony anyának érzi magát, elhatározzák, hogy nem törődve semmivel, dolgozni fognak.”

Ugyancsak humorforrás lehet az *összefüggéstelen mondatok halmozása*. *Karinthy Szép Ernőt* parodizálva ilyen mondatokat alkotott: „Én legyek neked a minden és a kabátgomb, és te legyél nekem az én zokogásom és a mosdótálba lehelt sóhajom...” stb.

A *gondolatkihagyás komikumát Rejtő Jenőnél* figyelhetjük meg: „Én is találkoztam a kapitánysapkás Warinsszal a fedélzeten, és szembenéztem vele. Ő pisztolyt rántott, én kést. Azután meghalt.” (Pizkos Fred, a kapitány.)

A mondat szerkesztés komikumára számos példát találunk *népnyelvi szövegekben* is. Ilyenek többek között az úgynevezett *falucsúfolók (rátótiádák)*. Pl.: „Ködmönköszörülő rédeiek. Egy rédei embert lagziba hívtak, de nem akart elmenni, mert zsíros

volt a ködmöne. Fogta, megköszörülte. Azóta mondják: — Miért mégy Rédére, tán ködmönt köszörülni?"; „*Pendelyszegő solymosiak*. Az egyszeri solymosi ember a padláson szalonna helyett a felesége kiterített pendelét szegte meg, amely megkeményedett a nagy hidegben.”; „*Szilvaverő pataiak*. A pataiak addig verték a szilvát, amíg megkékült.” Stb.

De bőségesen lehetne idézni a népi szólások, közmondások, babonák, találós kérdések, mondókák, mesék, adomák stb. gazdag tárházából is.

Játék a rímekkel

A vers különleges szabályoknak alávetett, kötött előadásmód. A prózától a ritmus mellett főként a rím (a verssorok végének szabályos összecsengése) különbözteti meg. A költő általában szabályos szóalakokat használ rímelésre, a *játszói rímferdítés* viszont a nyelvi humornak sajátos eszköze. Ilyenek pl. a *kancsalrímek*, a *kecskerímek* és a *kínrímek*.

A *kancsalrímekre* a mássalhangzók egyezése, és a magánhangzók eltérése jellemző (pl. *elém-álom*, *keres-káros*, *rétek-rátok* stb.).

A *kecskerímek* magyarázata *Karinthtól* származik: az első két sor utolsó két szava úgy rímel a második sor két utolsó szavára, hogy a két szó kezdőbetűje felcserélődik (pl. *kaján halász — baján kalász* stb.).

A *kínrímek* viszont — *Hegedűs Géza* értelmezésében — túlságosan is szabályosak, már-már szójátéknak számítanak (pl. *Márta másé — már Tamásé*). Ki ne ismerné az alábbi sorokat:

„Szemben a nagy teátrummal
Rendelt egy úr teát rummal.
De mire a tea kész lett.
Eltörött a teakészlet.” Stb.

A jelenség a hangalakok véletlen egybeesésén, a szavak furcsa (és tágabban értelmezett) azonosalakúságán alapul.

Néhány példa *Karinty* sajátos kínrímeiből.

Helytelen ragozás folytán:

„Plútó e torzót márványból *szoborta*...
Mint ferde torta és megint retorta.”
„De jó volna, de jó volna,
Ha én kicsi *fiú volna*.”

Szóalak elferdítése révén:

„Sose írna, sohse írna,
Télen nyáron *csilingelna*.”

Alliterációs kénrímek alkotása:

„Nyersei *nyóleg* a Nyugatnál *nyelentek* *nyeg*.”

Alaki egyezés, jelentéstani összeférhetetlenség:

„Találkoztak A *halál szolgája*
És a *halász Olgája*.
Összenéztek: *Alászolgája*.”

A költői játékosságnak különösen nagy mestere volt *Weöres Sándor*. Puha, forró hangok című versében az egyes hangok hangulati értékére, „jelentés”-ére irányítja a figyelmet, s mintegy új nyelvet alkot:

„Ange ambam ulanojje
balanga janegol
mo hitula e mante
u kuaháj imanau.”

Vagy furcsa nyelvtörő játék a Szajkó című költeménye:

„tanárikari karika
papíripari paripa
karika tanárikara
paripa papíripara...”

Ismerünk groteszk humorú sírverseket is. Ilyenek pl. *Lukácsy András* gyűjteményéből az alábbiak: „Itt nyugszik Tóth Márta / A feleségem / Jó már neki / Hát még nékem” (Tolcsva). Vagy: „Itt nyugszik a tarhás Berda, / Isten veled ser-tésborda.”

Gyakoriak a költő-/íróársat parodizáló alkotások is. *Szalay Károly* pl. *Juhász Ferenc*-paródiájában így tűzi tollhegyre a költő jellegzetes címadását és szóalkotási módját:

„Szárnyas szarvas csikó szerelem-éneke négyhangra, bélhúron pengetve, sípcsonton rugdosva és altesten ütögetve a kedveshez.”

„Orgona-korallon zenélek, csillós bolygólárva, árván enyészek
Ostoros moszatok űzte, tengeri csikó-lélek, én csak érted élek.”

Irodalom

- Benedek Marcell*: 1963–65. Magyar Irodalmi Lexikon I-II-III. Bp. (szerk.)
Békés István: 1996. Legújabb magyar anekdotakincs. Bp.
Fábián Pál—Szathmári István—Terestyéni Ferenc: 1958. A magyar stilisztika vázlata. Bp.
Grétsy László: 1974. Anyanyelvünk játéka. Bp.
Levendel Júlia: 1979. Így élt Karinthy Frigyes. Bp.
Nagy Ferenc: 1968. A nyelvi humor főbb típusai. Nyr. 1968. 10-22. 1970. Esztétikai értéktétel, nyelv és komikum. Nyr. 1970. 159-65.
Rónai Béla—Kerekes László: 1974. Nyelvművelő és beszédtechnika. Bp.
Szalay Károly: 1963. Szatíra és humor. Bp.
Szathmári István: 1961. A magyar stilisztika útja. Bp.
Szekér Endre: 1988. Hagyomány és újítás mai költői nyelvünkben. Bp.
Szende Aladár: 1972. Anyanyelvünk a középiskolában. Bp.
Szigeti József—Zoltai Dénes: 1969. Esztétikai Kislexikon. Bp.
Szilágyi Ferenc: 1978. A magyar szó költészete. Bp.
Tóth Béla: 1986. A magyar anekdotakincs. Bp. (Szerk. Szalay Károly).
Zolnai Béla: 1964. Nyelv- és hangulat. Bp.
-
-